

ו א ר א ב

מובנו גירוי, מתאים הביטוי "משליח בך".

ומפני ב' טעמים האחרונים מעתיק רש"י מן הכתוב גם תיבת "בך", אף שהוא מפרש רק תיבת "משליח" שפירושו "מגרה" — וגם אח"כ בפירושו הוא כותב עזה"פ "(מגרה) בך" — כי זהו חלק מן ההכרח שהכוונה ב"משליח" היא — "מגרה".

ב. אמנם צריך להבין בפירש"י זה: (א) למה מביא רש"י לפירושו מה' כתוב שבפ' האוינו, ולא ממ"ש קודם לזה (בפ' בחוקותי) "והשלחתי בכם את חית השדה"? וביותר יוקשה — כי קדימה להביא כתוב זה גם מצד פרט נוסף: במכת ערוב הרי מדובר בגירוי חיות, וכן בפ' בחוקותי מדובר בגירוי חיות, אבל בפ' האוינו הלא מפורש "ושן בהמות אשלח בם".

(ב) לאחר שפירש שהיא מלשון "מגרה", ל"ל לרש"י להוסיף עוד: "לשון שיסוי"? שאין לומר שב"לשון שיסוי" כוונתו לבאר ולפרש "מגרה".

(6) אבל מ"ש הרא"ם והג"א (והש"ח בבחוקותי כו, כב) דאין שייך לשון שליחות אלא כבר דעת לא זכיתי להבין, דהרי מפורש (נח ח, ז, וראה פירש"י שם, ח) "ושלח את ה' עורב", (משפטים כב, ד) "ושלח את בעירו". וכן מפורש בישע' (לב, כ) "משלחי רגל השור והחמור" ופירש"י שם: "תשלחו רגל השור". וכן בלשון חכמים (שבה פשוט יותר שאין להשתמש בתיבה שאינה מתאימה לתכונת הדבר) מצינו לשון שלוח בבע"ח: ראה ב"ק (ג, א) "הא דאזיל ממילא הא דשלח שלוחי". והול' "הא דאזיל מתמתי" [אף שיש לומר שבא בהמשך ללשון הכתוב "ושלח" המובא שם].

(7) כו, כב.

א. בקשר למכת ערוב שהביא הקב"ה על מצרים, מסופר בפרשתנו: שהקב"ה צוה למשה לומר לפרעה: "כי אם אינך משלח את עמי הנני משליח בך וגו' את הערוב ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עלי".

רש"י בפירושו מעתיק מן הכתוב את התיבות "משליח בך" ומפרש: "מגרה בך, וכן ושן בהמות אשלח בם", לשון שסוי, אינציט"ר בלע"ז. ובפשטות כוונתו: לבאר שתיבת "מש" ליח" אינה מלשון שילוח, כמו "אם אינך משלח" בהתחלת כתוב זה עצמו, אלא שהיא מלשון גירוי [ע"ד "אל תתגרו בם", וכי"ב]. וכמה דיוקים מכריחים פירוש זה:

(א) אם "משליח" הוא במובן של שילוח, ה' צ"ל כתוב "משלח" כמו בתחלת הפסוק.

(ב) בלשון שליחות מתאים יותר לומר "משליח את הערוב בך" — ז"א. הנשלח, ולאח"ז למי הוא נשלח. וכמו לקמן "שולח את כל מגפותי אל לבך"; משא"כ אם הוא מלשון גירוי, הרי תיבת "בך" מחוברת ל"משליח", כי "בך" הוא חלק מהפעולה עצמה (ולא רק שב"בך" נפעלת הפעולה): ש"מגרה בו" ח"י רעה וכדומה.

(ג) אם המובן הוא שליחות, מתאים לומר "משליח לך" או "משליח אליך", ולא "משליח בך", אבל אם

- (1) ה, יו.
- (2) האוינו לה, כד.
- (3) וכ"ה ברא"ם וגר"א כאן.
- (4) דברים ב, ה.
- (4*) ט, יד.
- (5) וכ"ה בגר"א כאן.

שהיו "צרעין ויתושין". והנה זה ש' רש"י אינו מפרט את החיות רעות למיניהן (כדעה הא') הטעם פשוט, כי מסתפק בזה שמזכירן בתוארן הכללי — "חיות רעות" יי. [ובפרט, שלפי פשוטו של מקרא אין הכרח שהיו חיות אלו דוקא]. ובדאי שא"א לו לרש"י לפרש ולפרט (את המינים) כדעה השני', כפי שמוכיח במדרש הנ"ל עצמו: "בצפרדעים כתיב יי וימותו הצפרדעים לפי שלא הי' בהם הנאה בעורותיהם אבל ערוב שהי' הנאה בעורותיהן לפיכך לא נשאר בהם עד אחד, שאלו היו צרעין ויתושין הי' להן שיסריחו", — ומכיון שגם רש"י יי נקט טעם זה בפירושו ("ולא מתו (הערוב) כמו שמתו הצפר" דעים" וכו'), הרי מובן שזהו שולל את הדעה שהיו שם "צרעין ויתושין".

אבל זה שהוסיף רש"י לאחרי "חיות רעות" "ונחשים ועקרבם" אינו מובן: ממנ"פ, אם בפשטות "ערוב" שהוא מ"כל מיני חיות רעות" כולל גם "נח" שים ועקרבם", א"כ למה לו לפרטם, הרי אינו מפרט מי הם ה"חיות רעות"; ואם בפשטות אין הכרח ש"נחשים ועקרבם" נכללים ב"חיות רעות" — ולכן מזכירם במיוחד — הא גופא, שהיו גם "נחשים ועקרבם", מנא לי'?

(ב) מדוע מפרש רש"י דוקא בפסוק זה שיש טעם בדבר "בכל מכה ומכה, למה זו ולמה זו"? יי דאם לפי פשוטו

— כי (א) תיבת "שיסוי" אינה ידועה ומובנת לתלמיד יותר מתיבת "מגרה"? ואדרבא: "מגרה" הוא ביטוי הנמצא כמה פעמים בחומשי התורה, בעוד שלשון "שסוי" אינה נמצאת אף פעם בחומש. ל"לפי"ז הו"ל להסמיק "לשון שיסוי" ל"מגרה בך" ורק אח"ז לכתוב "וכן וכן כו'". (ג) לא הי' לו לומר (תיבת "מגרה" ולהסבירה) אלא "מ" שסה בך" ותו לא.

ואין לתרץ שבהוספה זו בא לד" יק: עם היות שפירושה של "מש" ל"ח" (כשלעצמה) הוא "מגרה", מ"מ בנדוד" אי"ז גירוי לחוד אלא (גם) "לשון שסוי" — דלפי"ז עדיין קשה (ב) הנ"ל. ועוד: הא גופא מנ"ל — שהמשמעות כאן הוא גם "שיסוי", נוסף על "מגרה"?

ג. להלן ממשיך רש"י בפירושו ומעתיק את התיבות "את הערוב" ומפרש: "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבם בערבוביא והיו משחיתים בהם. ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו. בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כסדר מלכות, כשצרה על עיר בתחלה מקל" קל מעינותי' ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם, וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו' כדאייתא במדרש רבי תנחומא".

וצריך להבין בזה:

(א) דברי רש"י אלו מקורם הוא במדרש יי, אלא שבפירש"י הוא ב" שינוי לשון: במדרש ישנן בנוגע לה' מינים שבמכת "ערוב" ב' דעות: (א) שהיו "דובים אריות ונמרים"; (ב)

(11) וכן פ"י במשכיל לדוד כאן.

(12) וארא ח, ט.

(12*) שם, כו.

(13) כמו שהקשו מפרשי רש"י, ומ"ש הש"ח בתירוץ הראשון "דק"ל למה הי' הביא עליהם הערוב כיון דנמשך להם מזה תועלת בעורות ובבשרם ושאר הנאות, ולכן פרש"י שיש טעם בדבר" — אי"מ כלל, דהרי קושיא זו תתעורר בסיום הענין (ה)

(8) דברים ב, ה. שם, ט. שם, כד.

(9) בא י, כב.

(10) שמ"ר פ"א, ג.

ולכן באה לאחרי מכת דם; ובנוגע למכת כינים, גם בה טעם הבאתה מוכח מענינה, כי בה' וע"י הודו החרטומים ואמרו "אצבע אלקים היא" ¹⁸, אבל כשהגיע רש"י בפירושו למכת "ערוב", אז הוקשה לו: למה מכה זו דוקא. וע"י פ"י שהטעם הוא "בטכסי מלחמות וכו'".

אולם פ"י זה אינו מובן כלל ¹⁹:
(א) אם כוונתו של רש"י, בהבאת המדרש, לבאר בעיקר את טעמה של מכת ערוב ²⁰ — א"כ איך יתכן שאת הטעם למכת ערוב אינו מביא (אלא שמציין שנמצא בתנחומא) ומעתיק בפירוש את הטעמים שאינם נוגעים לענינו?

(ב) ולאידך גיסא: לסברת המפרש שים הנ"ל בפירוש"י שטעמיהן של ג' מכות הראשונות ידועים ופשוטים (ולכן לא הסבירם רש"י בדרך שאלה למה "מכה זו") — א"כ מדוע חוזר רש"י מאותם הטעמים ומעתיק מה' מדרש טעמים אחרים?

(ג) לפי פירוש הנ"ל המשך הדיבור הזה בפירוש"י הוא אך ורק ביאור טע' מה של מכת ערוב לבד, והיינו שהוא ענין בפ"ע ואין לו שייכות והמשך למ"ש לפנ"ז באותו הדיבור ("כל מיני חיות רעות"); והרי ידוע הכלל, דב-

של מקרא דרוש טעם בכל מכה ומכה, למה הביאה הקב"ה — הרי מן הצורך ה' לפרש טעם זה במכות הראשונות (או מיד במכה הראשונה) — למה הובאו ולמה בסדר זה — ומדוע חיכה רש"י עד למכת "ערוב", המכה הרביעית?

יש מפרשים ²¹, שבשלוש מכות הראשונות לא הוצרך רש"י לבאר את טעמן, כי מובן הוא ממ"ש בהן לפנ"ז: המכות של "דם" ו"צפרדע" הן בכדי להלקות ע"י את יראתם — וכמפורש ברש"י ²² גבי מכת דם: "ומצרים עובדים לנילוס לפיכך הלקה את יראתם ואח"כ הלקה אותם" (ולכן היא מכה הראשונה, שבה הוכתה "יראתן" ממש); וגם במכת "צפרדע" הרי כתיב ²³ "ושרץ היאור צפרדעים", וגם ברש"י ²⁴ מפורש "לפי שהגין היאור על משה כו' לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים" — הרי שגם "צפרדע" מכת היאור היא (אלא שלא "יראתן" ממש הולקתה על ידה,

מכה) ושם מפורש ברש"י (ת, כז) ש"לא נשאר אחד" כדי שלא יהיו.

ומ"ש בלבוש האורה "שק' לו כיון שאין הכוונה רק להורגם מה הטרחה הערוב עליהם ולא הביא מיד דבר גדול מאד שימותו בפעם אחת כמו שעשה בחיל של סנחריב" — ג"כ אי"מ: והלא לא היתה הכוונה להרוג את כולם (וכדמוכח מזה שבפועל לא נהרגו כולם), וא"כ לא ה' יכול להביא דבר על כולם [וגם לא על מקצתם — דלמה ימות פלוני דוקא (עד שאפילו בה' מכה האחרונה הוצרכה להיות הגבלה מסוימת מי ימות — הבכורים — ולא סתם שימותו קצת מהמצריים)].

בנוגע לתירוץ הגו"א והמשכיל לדוד ראה לקמן הערה 19 והערה 20.

(14) שיח בתירוץ הב'.

(15) וארא ז', יו, וכ"ה בשמור"ר פ"ט,

ה.

(16) שם, כח.

(17) שם, יט, וכ"ה בשמור"ר פ"י, ה.

(18) וארא ה, טו.

(19) וכמובן, כל ג' קשיות אלו הן גם על תירוצי הגו"א: "על דם ועל צפרדע לא קשיא כו' לפי שהמים קרוב למצרים כו' וכן הצפרדעים שביאור כו' וכן עפר הארץ כו'".

(20) וקושיא זו, וכן קושיא הג' דלהלן קשה על כל התירוצים המביאים לעיל (הע' רה 13). וגם על פ"י המשכיל לדוד שפ"י שקשה לרש"י למה דוקא מכת ערוב היתה מכה שהרגה מן המצריים, משא"כ מכות הראשונות, וע"ז פירש"י שיש זעם על זה באגדה — וכמובן.

של רש"י לציין המקור לדבריו, אם לא במקום שזה נוגע לפי הכתוב, ומאי נפ"מ כאן? וגם למה חלקו ל"שנים וכתב בתחלת פירושו ש"יש טעם בדבר באגדה" ובסופו "כדאי" במדרש ר' תנחומא, הו"ל לכוללם יחד ולומר "יש טעם בדבר במדרש רבי תנחומא".

(ו) למה מעתיק רש"י מן הכתוב גם תיבת "את (הערוב)", הלא כל פירושו אינו אלא בתיבת "הערוב"?

ד. הביאור בכל זה הוא: בכל מכה ומכה, בין אותן שלפני מכת ערוב ובין אותן שלאחרי, הרי פורענותה ותוכן עונשה מובן וניכר — אם מתוך דברי ההתראה שניתנה לפרעה לפני הבאת המכה, או [באותן] המכות שלא קדמה להן התראה] מתוך דברי הקב"ה למשה בעת שציווהו לע"ש אות הפעולה להביא את המכה (והיינו שידועים מהי ההכאה קודם שלומדים אח"כ מהבאתה בפועל).

משא"כ במכת ערוב שבהתראתה לא נאמר אלא "הנני משליח בך גו' את הערוב ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הם עלי", — מבלי להודיענו מהו ענינה של מכת ערוב (ערבוביא של מה?) ומהי פורענותה.²²

זה מכריח לומר שבתיבת "משליח בך" מודגשת מהותה של מכה זו ופורענותה — ומכיון שמכל ההמשך דלהלן מובן רק שזהו ענין של ערובוביא ("את הערוב") ובאופן שתגיע בכל מקום ("בך וגו' ומלאו בתי מצרים וגו' וגם האדמה וגו'") — לכן פי' רש"י "משליח בך — מגרה בך".

מקום שרש"י מסביר ב' ענינים נפרדים בפירושה של תיבה א' (או תיבות אחדות) מהכתוב, או הוא מעתיק תיבה זו פעמיים, לפני כל ענין בפ"ע, וכדלעיל:²³ במכת צפרדע שמעתיק תיבת "אעתיר" עוה"פ, ועפ"ז, גם בנדוד"ד ה' לו לרש"י להעתיק "את הערוב" עוה"פ בכדי לחלק בין ענין לענין.

ג) בהטעם למכת "דם" מביא רש"י רק את המשל מבלי להסביר מובנו בנמשל; משא"כ במכת צפרדע הוא מוסיף ומפרש ענינו גם בנמשל: "וכן הצפרדעים מקרקרים והומים" — מאי בינייהו?²⁴

ד) מזה שרש"י מקדים "ויש טעם בדבר באגדה" מובן, שאין הפי' לפי פשוטו של מקרא²⁵ — ולכאורה, הרי טעם זה, שהקב"ה "בטכסיסי מלחמות כו' בא עליהם", הוא ענין המתיישב גם בפשטות מובנו של המקרא.²⁶

ה) למה מסיים רש"י "כדאיתא במדרש רבי תנחומא", הרי אין דרכו

(21) ה, ה.

(22) ואף ש"ל שבמכת דם הרי זה מובן מעצמו מתיבות "מקלסל מעיינותי" משא"כ בצפרדע אי"מ מעצמו שייכות "תוך עין עליהם כו" למכת צפרדע — זה אינו, כי כבר פרש"י (ו, כט) "בתוך מעינה גכ"נסין ומקרקרין".

(23) דאף שהרבה פירושים שפרש"י הם ממדרש רז"ל, וכמפורש ברש"י (ברא שית ג, ח) "ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא ואגדה המשיבת דברי המקרא — מ"מ אין רש"י מקדים "אמרו רבותינו" וכיוצא בזה, באם מוכרחים הם לפי פשוטו של מקרא, משא"כ כשהוא מקדים שהוא מדרש, ה"ז להורות שאי"ז פשוטו של מקרא במש"ל [ומ"מ הביאו בפירושו כי על הפירוש הפשוט קשה קצת].

(24) וכן מפורש להלן (בשלח יד, יד) "ה' ילחם לכם"; (שם טו, ג) "ה' איש מלחמה" — אבל גם בלא כתובים אלו מובן כן גם בפשטות.

(25) ובמכת צפרדע הרי — "ובן ובעמך וגו'" הוא חלק מרוע המכה, כפרש"י שם: "בתוך מעיהם ונכנסין ומקרקרין".

ולתרץ קושיא זו מוסיף רש"י "לשון שסוי". — וכוונתו בזה, כי אף ש נקודת הפי' בתיבת "משליח" היא "מגרה", מ"מ ישנן דרגות בגירוי: יש גירוי סתם — שאינו חסר בחיות: ויש גירוי חזק הנקרא "שסוי", שמגרין את החיות שיזיקו בתוקף גדול יותר מדרך הרגיל. וכאן שהמדובר הוא בחיות מוכרח לומר שהגירוי הי' ב' חזק באופן של שסוי [ומ"מ לא הי' בזה גס וחידוש עיקרי היפך טבעם, מאחר שהחיות משחיתות בלאה"כ].

ולכן מביא רש"י ראי' מפסוק "ושן בהמות אשלח בם" ולא מהפסוק שבפ' בחוקותי. — כי מתחלה מפרש רש"י נקודת הפירוש בתיבת "משליח" שהיא "מגרה", וע"ז מביא ראי' מפסוק ה' מדבר בבהמות, שבם שייך עיקר ענין הגירוי (מאחר שמצ"ע אינן שייכות להשחית ולהזיק), ולאחרי שפירש הענין בכללות, מוסיף רש"י לפרש ש' בנדו"ד הגירוי הי' באופן של "שסוי", כי גירוי באופן רגיל אין צורך ב' חיות י".

(27) ובהכתוב "והשלחתי בכם את חית השדה" פרש"י "והשלחתי — לשון גירוי, ולא "לשון שסוי" — כי שם נכללים בחית השדה חיות ובהמות, וכמפורש ברש"י (שמני יא, ב) "שהבהמה בכלל חיי", ובמילא כונת רש"י לומר רק נקודת הדבר שהוא "לשון גירוי", ומובן שאופן הגירוי בחי' שונה מגירוי ובהמה. משא"כ בנדו"ד הרי (כבפנים) היו רק חיות, וא"כ מוכרח רש"י לפרש שכאן הכונה רק "לשון שסוי".

ובלא"ה מוכרח לומר שבחית השדה שם נכללים גם בהמות ממש רש"י אח"כ "אין לי אלא חיי משכלת שורכה בכך בהמה שאין דרכה בכך מנין ח"ל ושן בהמות אשלח בם" — ולכאורה מהי הראי' בפשוטו של מקרא שגם כאן יגרה בהמות מזה שבכתוב אחר ובענין אחר מביאר כן

שמצד ההכרח (המובא לעיל סעי' א') לפרש "משליח" "מגרה" יובן גם מי ומה הוא ה"ערוב" — מי ששייך בו ענין הגירוי, והיינו הבע"ח; וכשמגרין את הבע"ח הרי מובן בפשטות שנוש' כים ומשחיתים וכו'. ובכן הרי ברור מהו ה"ערוב" ומהו העונש: הקב"ה יגרה בע"ח הרבה בערבוביא, ויגשכו וישחיתו המצריים.

והנה זה שהתורה מפרטת רק זה שבאו ב"ערוב" (בערבוביא) מכל ה' פרטים שבמכה ועד שלא פרשה את העיקר (לכאורה) שבאו חיות וכו' [וזאת יודעים רק מ"משליח בך" כנ"ל] מכריח לומר שע"ז יתברר דבר שלא היינו יודעים אותו בלאה"כ, והוא:

עיקר החידוש והנס (בנס זה שבאו חיות וכו') הי' שבאו הרבה מיני חיות בערבוביא, אבל שאר הפרטים שהיו במכה זו לא הי' בהם משום חידוש ונס מיוחד.

וא"כ מוכרח לומר שרק חיות היו בה"ערוב, ולא בהמות. דאם גם בה' מות באו והשחיתו וכו' למו החיות, הרי דבר זה הוא חידוש גדול ונס במכה זו — ובכתוב (בתיבת "ערוב") מוכח שכל עיקר הנס הי' רק ה"ערוב" — ערבוב החיות.

אמנם לפי"ז יקשה: אם היו במכה זו רק חיות המשחיתות, מה צורך בגירוי מיוחד? ? באם באו גם בהמות, מובן שיש צורך לגרותן בכדי שיש' חיתו היפך טבעו, אבל חיות רעות — ה"ז טבען?

(26) והרי כבר נאמר שאמר יעקב בנוגע ליוסף "חיי רעה אכלתהו" (וישב לו, לג.) ובדאי לא חשב יעקב שגירה הקב"ה חיי רעה ביוסף (ובפרט שידע המעלות שלו שהי' "בן זקונים" שלו (וישב שם ג ובפ' רש"י), אלא ודאי שוהו בטבע חיי רעה.

בא להדגיש שעיקר הנס הוא מה שבאו בערבוביא יי.

ו. ע"פ הנ"ל יומתק למה אין רש"י מפרט "דובים אריות ונמרים":

אין כלל הוכחה בפשוטו של מקרא איזו חיות רעות נמצאו בזמן ההיא בגבולי מצרים ובסיבותי. ובמילא אין הכרח שהיו שם "דובים אריות ונמרים". ואם הי' רש"י מפרט "דובים אריות ונמרים" הי' משמע שאם לא נמצאו אז בסביבות מצרים הביאן הקב"ה ממקום רחוק ממצרים — והרי זה יהי' נס נוסף. ולכן כותב רש"י "חיות רעות" סתם. היינו החיות רעות שהיו מצויות אז בסביבות גבול מצרים. מבלי לפרט איזו חיות היו.

ז. מטעם הנ"ל יובן ג"כ ההכרח דרש"י לפרש שהיו שם גם "נחשים ועקרבים": בפסוק זה מסיים "וגם האדמה אשר הם עלי'". אם הי' כתוב "ומלא הערוב את בתי מצרים וגם האדמה אשר הם עלי'" ("הערוב" — הוא העיקר בכתוב). הי' מקום לומר כי "הם" מוסב על העיקר — הי' ערוב***; אבל מכיון שכתוב "ומלאו בתי מצרים את הערוב גו'" ("בתי מצרים" — העיקר) הרי זה כאלו כתוב "ומלאו בתי מצרים את הערוב וגם האדמה אשר הבתים (או ה' מצריים) עלי' מלאה את הערוב". ועוד ועיקר: בכל פ' זו הערוב הוא ל' יחיד: ויבוא, וסר, ויסר — וא"כ הול"ל "אשר הוא עלי'".

(28) ועפ"י מובן מה שמוסיף רש"י ("חיות רעות", כי זה מדגיש ביותר שאין החידוש כאן והנס בזה שהשתחו (כ"א) בזה שבאו בערבוביא).

(28*) ואף ש"ערוב" הוא ל' יחיד — הי"ז ע"ד פרש"י לעיל (ח, ב) בתיבת "הצפר" דע", "הכניס".

ה. עפ"י הנ"ל יובן, שמה שרש"י ממשך בפ' התיבות "את הערוב": "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים בערבוביא והיו משחיתים בהם" — אין עיקרו לפרט מי הי' בערוב, כי זה מבואר דוקא מתיבות "משליח כך". אלא שעיקרו בא לומר, שכוונת הכתוב בתיבת "הערוב" היא שבאו בערבוביא וכי זהו הנס והחידוש היחידי שהי' במכה זו. נוסף על עצם המכה. ומכיון שצריך לכתוב שבאו בערבוביא, מו' סיף גם "כל מיני חיות רעות ונחשים ועקרבים", כי בזה מפרש את הערובוביא שהיתה במכה זו.

ולכן מעתיק גם תיבת "את (הערוב)". אשר בזה מוסיף הכרח לומר שעיקר החידוש הי' שבאו בערבוביא: כי באם אין זה עיקר החידוש והוא רק פרט א' מכל המכה, איך יתכן לומר "הנני משליח כך וגו' את ה' ערוב" שמובנו שזהו כל מה שמגרה בו? ומוזה שכתוב ("הנני משליח כך וגו'") את הערוב מוכרח שזהו החידוש ונס המיוחד שבמכה — וזהו הוכחתו של רש"י [נוסף על הנ"ל] שהכתוב

[ופשוט שאין לומר שנלמד בגו"ש (כבש"ח שם) — שהרי אין זה דרך פשוטו של מקרא] ומוכרח לומר שכונת רש"י היא שע"ד הפשט "חית השדה" כולל גם בהמות, וע"ז מקשה: מאחר שכאן הכונה שגם בהמות תשכלנה — איפה מצינו שאפשר להיות מצאיות כזו שלמעלה ע"ן מוסיף ע"ז מביא שמצינו במ"א בפירוש שמצד הגזירה מלמעלה אפ"ל כן.

ובהמשך לזה (וע"ד הנ"ל) ממשך אח"כ "כבר היו שנים בא"י וכו'" — כי אפילו לאחר שנמצא כתוב שאפ"ל שבהמות תשכלנה, מ"מ מאחר שזהו חידוש גדול, אולי זהו רק במקום שמפורש כן, ע"ז מוסיף שאי"ז חידוש גדול כ"כ שהרי "כבר היו שנים כו'" [וממילא סרה הקושיא: למה צריך רש"י להוסיף "כבר כו'" (וראה ש"ח שם)].

„ערוב“: „בטכסיסי מלחמות מלכים בא עליהם כו' ואח"כ תוקעין עליהם ומריעין בשופרות ליראם ולבהלם וכן הצפרדעים מקרקרים והומים וכו'“. נמצא, איפוא, שא' מעיקר טכסיסי מלחמה — הוא לעשות פעולות ליראם ולבהלם. ועד"ז הוא במכת ערוב: טעם שהביא את החיות בערבוביאה הוא כדי „ליראם ולבהלם“, כי כאשר החיות כל מין לעצמו אין הבהלה גדולה כ"כ, אבל כשבאים הרבה חיות מהרבה מינים ובערבוביאה אז הבהלה ויראה גדולות ביותר.

ומכיון שכוונתו לבאר גודל החשיבות של ערבוביאה³² לכן מביא רש"י טעם זה של המכות כאן, ובהמשך למ"ש לפניו באותו הדיבור, ומביא רק טעם של ב' מכות הראשונות — היינו רק עד לטעם מכת צפרדע, ולא יותר, כי בעיקר — למכה זו מתכוון רש"י בהביאו מדרש זה.

ובמילא מובן ג"כ למה מפרש רש"י הנמשל רק במכת צפרדע, כי רק ע"י הנמשל דמכה זו יודעים שבה מכות ה' הענין של „ליראם ולבהלם“.

ואעפ"כ מוכרח רש"י להקדים ש' טעם זה נאמר „באגדה“ — אף שגם בפשט"מ יש מקום לסברא זו (כנ"ל סעיף ג') — כי בפשט"מ כבר ידועים טעמים אחרים במכות אלו: במכות דם וצפרדע — להלקות יראתם, ובמכת כנים — להראות להחרטומים

ועכצ"ל בפשוטו של מקרא שהכוונה ב„אשר הם עלי“ היא לבתים, או למצריים, שלא רק ימלא הערוב את הבתים, אלא ימלא גם את האדמה אשר הבתים (המצרים) עומדים עליה, והיינו שהערוב יהי' גם בתוך האדמה. ולכאורה הרי זה נס מיוחד ונפלא, שחיות רעות יהיו גם בתוך האדמה, היפך טבעם, והרי זה סותר את ה' מודגש בכתוב לפני זה שלא הי' כאן חידוש ונס נוסף ל„הערוב“.

לכן מוכרח רש"י לפרש שהיו שם גם „נחשים ועקרבים“³³, שבטבעם נמצאים הם בבורות שבתוך האדמה, וכבר ידוע זה ממ"ש³⁴ לפני זה והבור ריק אין בו מים, ופירש"י „מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו“, הרי שנחשים ועקרבים נמצאים בטבעם בבורות שבתוך הארץ. ואין בזה ענין היפך טבעם.

ואעפ"כ אין רש"י מעתיק התיבות „וגם האדמה אשר הם עלי“ וגם אינו מרמזם ב„וגו“, כי כאמור, כאן אין עיקר ענינו של רש"י לפרט מיני החיות שהביא הקב"ה במכת ערוב, כ"א להדגיש שבאו בערבוביאה, ורק דרך אגב מפרט שהיו שם גם נחשים ועקרבים.

ח. אמנם הענין דורש ביאור: מהי חשיבות הדבר שבאו בערבוביאה, עד שזהו כל החידוש במכה זו?

ע"ז ממשיך רש"י „ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו“ שע"ז יובן גודל החידוש שב-

29) בראב"ע: „וטעם גם האדמה — מקום שאין בתים שם“ (וכ"ה בטור הארוך) ועפ"ז „הם“ קאי על „מצרים“ שבפסוק.

30) ראה ספורנו כאן.

31) וישב לו, כד.

32) ועפ"ז מובן ל' רש"י „ויש טעם בדבר באגדה בכל מכה ומכה למה זו ולמה זו“ ולכאורה הול"ל „ויש טעם באגדה בכל כו'“, כי „בדבר“ הכונה למ"ש לפניו „בערבוביאה“, וע"ז מוסיף „ויש טעם בדבר“ (זה) באגדה (עפמ"ש שם) בכל מכה כו'. ודוחק קצת.

עומד עלי' לבלי היות שם ערוב וגו'.
שאצל בני' לא היתה מכת ערוב.
וקשה: למה לא כתוב בג' מכות
הראשונות שלא היו אצל בני' ? ואם
הוא דבר הפשוט ומובן, מדוע מפרשו
הכתוב במכת ערוב ?

והנה בענין זה ישנן כמה דעות:
האבן עזרא יי' כותב: "ולפי דעתי
כי מכת הדם והצפרדעים והכנים הי'
תה כוללת המצריים והעבריים כו'
ואלה השלש מעט הזיקו, רק מכת
הערוב שהיתה קשה, ה' הפריש בין
המצריים ובין ישראל".

אמנם הרדב"י בתשובתו כותב:
"ומה שכתב הראב"ע כי מכת הדם
והצפרדעים והכנים היתה למצרים
ולישראל אסור להאמין דבר זה כ"ש
שהכתובים מורים להיפך ולא יכלו
מצרים לשתות מן היאור ויחפרו מצ'
רים סביבות היאור, משמע אבל יש'
ראל לא היו צריכים לזה כי היו
שותים ממימי היאור, ובצפרדעים
כתיב ובכה ובעמך וגו' וסרו הצפר'
דעים ממך ומבתיך ומעבדיך ומעמך
וגו' משמע שלא היו בישראל יי', וכן
הכנים, וילמוד סתום מן המפורש, ולא
ידעתי אם המכה היתה גם לישראל
מה רא' יש בה לפרעה שישלח את
ישראל".

והרמב"ם בפיה"מ יי' כותב שמכת

ש"אצבע אלקים היא", כנ"ל. ולכן
מקדים רש"י שטעם זה הוא "באג'
דה" אבל באגדה זו יובן הטעם למה
הביאן "בערבוביא" [כי הרי אין טעם
זה סותר לפשט"מ — אלא שאינו
מוכרח; משא"כ הטעמים הנ"ל מוכ'
רחים הם כ"א במקומן].

ט. אמנם עדיין אין הענין חד וחלק
לגמרי (אף שאין זה קושיא ממש
— ולכן גם הביאור ע"ז רק נרמז
מקומו — כדלקמן) והוא: הן אמת
כי מה שבאו בערבוביא ענין גדול
הוא המבלבלם וכו', אבל מ"מ למה
רק זה נזכר בכתוב וכאלו שעצם
הדבר שבאו חיות רעות והשחיתו במה
נחשב הוא בערכו ?

לזה מסיים רש"י ומרמז "כדאיתא
במדרש רבי תנחומא": שם יי' בהמשך
לענין הנ"ל מסופר אשר "קרקורן הי'
קשה להם מהשחתתם", ומזה מובן גם
בנוגע לערוב, שזהו עיקר גדול בה'
מכה עד מאוד.

ומטעם זה גם מוסיף רש"י "וכו",
אף שלפי הנ"ל אין זה נוגע כאן
מ"ש שם אח"כ בקשר לשאר המכות
— כי אין כוונתו ב"וכו'" לטעם שאר
המכות שם במדרש, אלא למ"ש "קר'
קורן הי' קשה להם מהשחתתם".

י"ד. עפ"י האמור לעיל שעיקר
הטעם לג' מכות הראשונות בפשוטו
של מקרא אינו טעם המדרש, כ"א
— להלקות יראתם ולהראות לחרטו'
מים ש"אצבע אלקים היא", יובן עוד
ענין:

במכת ערוב כתוב אח"כ "והפליתי
ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי

(33) משא"כ במדר' (שמו"ר פ"י, ו) הוא
ענין בפ"ע.

(34) וארא, ז', כד. וראה שם, כט.
(35) ח"א סי' תתיג. וכ"ה דעת הרבה
מפרשים (הבאור בתו"ש וארא ז', יז, ה, יג).
(36) ולפלא שאינו מזכיר תירוצו של
הראב"ע (ז', כט) על קושיא זו (דאם כוונתו
שתירוצ' הראב"ע אינו מתקבל — העיקר
חסר מן הספר).
(37) על המשנה (אבות פ"ה מ"ד) עשרה
נסים נעשו לאבותינו במצרים, שכן ביארו
החכמים (ועיין ר' יונה שם) ובמאירי ש'
אמרו בתלמוד.

של בני, כי מכיון שע"ז הלקה יר-
אתם, הנה בכל מקום שנמצאת יראתם
היתה צריכה להיות המכה שם, דא"כ
יחשוב פרעה שחלק זה מהע"ז שלו
(הנמצא בגושן וכיו"ב) גדול יותר
ח"ו מהקב"ה.

ועד"ז במכת כנים: מכיון שהכוונה
הייתה שעל ידה יראו החרטומים ש-
"אצבע אלקים היא" ה' הכרח ש-
תהי' בלתי מוגבלת — בכל ארץ
מצרים. כי בלא"ה ה' מקום לומר
שנעשית ע"י מוגבלים, ע"י בני"א משה
ואהרן שחרטומים הם (כמו שאמרו בב'
מכות הראשונות:), ואף שחרטומי מצ-
רים לא יכלו להעלות הכנים, הנה גם
משה ואהרן לא יכלו להעלות אלא על
שטח ואנשים מסויימים — אלא שבוזה
גדולים יותר מחרטומי מצרים —
לכן היתה מוכרחת להיות בכל מקום,
גם בבני".

משא"כ במכת ערוב שלא ה' הכרח
לזה — נאמר "והפליתי וגו'".

יא. בפנימיות הענינים י"ל הטעם
מה שהי' "והפליתי וגו'" דוקא במכת
ערוב: בג' מכות הראשונות לא הי'
מן הצורך להפריש בין בני"א והמצ-
ריים, כי אף אם גם היו המכות
בישראל, לא הי' עולה על הדעת ח"ו
ע"ז שאפשר לבני"א להתערב עם ה'
מצריים; משא"כ במכת ערוב, שעירב
הקב"ה את הבע"ח, הי' אז מקום
למחשבת חוץ שכאילו הסיר הקב"ה
את כל המחיצות, כמו שהסיר את

דם וצפרדע לא היו בישראל כלל.
משא"כ מכת כנים היתה גם בהם
אבל "לא היו מצערים אותם".

ומכיון שאין רש"י מתרץ [אפילו
ברמז] הקושיא למה לא נכתב "והפ-
ליתי וגו'" בג' מכות הראשונות, מוכח
אשר בפשוטו של מקרא היו המכות
הראשונות גם בישראל, וכן נראה גם
ממ"ש יי "ותהי הכינם באדם ובבה-
מה" — אדם סתם; וגם אין לומר
שמכת כנים "לא היו מצערים אותם",
כי מנלן כן יי בפשוטו של מקרא יי.

ובנוגע לקושיית הרדב"ז למה מד-
גיש הכתוב "מצרים" במכת דם וצפר-
דע — מובן בפשטות, שהרי זהו
העיקר בהבאת המכות.

אבל קושייתו האחרונה קשה באמת
לכאורה:

"אם המכה היתה גם לישראל מה
ראי' יש בה לפרעה שישלח את יש-
ראל ז' וגם: למה באמת היו המכות
גם בישראל?

אולם עפ"י הנ"ל מובן: מכיון שאת
שתי המכות הראשונות פרש"י שה-
ביא הקב"ה בשביל להלקות יראתם,
הרי מובן שכאשר יראה פרעה שעה"ז
שלו לוקה, יקויים בו "בזאת תדע כי
אני ה'" יי [ואם גם בני"א יסבלו מזה
לא תוקטן ע"ז ההלקאה בהע"ז שלו].
ואדרבא מטעם זה עצמו הי' מוכרח
שתהיינה ב' מכות אלו גם במים כו'

(38) ח, יד.

(39) דאין לומר שסומך על מ"ש בתל-
מוד, כי אי"ז דרכו של רש"י אפילו כש-
מוכרח בפשטי"ם; ועאכ"כ במאמר זה
שאינו בגמ' שלנו.

(40) ובפרט שגם במשנה נק' "עשרה
נסים כו'", הרי שאין זה דבר המובן בשכל
המשוט.

(40*) וארא ז, יז.

(41) וכעין פרש"י (בשלת יד, ב): ש'
יאמרו קשה יראתן.

(42) פרש"י ז, כב.

(43) שהרי מוכרח לומר שלא ידעו ש-
אין השד שולט על ברי' פחות מכשעורה"
(פרש"י ח, יד), דא"כ איך רצו לכתחלה
להעלות הכנים.

עמי ובין עמך, ועל אחת כו"כ בזמנו זה.

וענין דהבדלה ופדות זו הי' בנוגע לכאור"א מבנ"י, אפילו בנוגע לאלו שלא רצו לצאת ממצרים, שמזה הוראה נוספת שמחיצה והבדלה זו היא בנוגע לכל איש ואשה אשר בשם ישראל יכונה יי.

וכאשר בני ישראל יחזקו מחיצה זו, לא תהי' שום מחיצה ודבר הי' מבדיל יי ח"ו בין הקב"ה ובנ"י, וכל אחד ואחת מישראל ישוב בתשובה שלימה ו"מיד הן נגאלין" בגאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו.

(משיחת ש"פ וארא תשל"ב)

המחיצה בין חי' ולחש ועקרב, ובמילא נפרץ גם הגדר בין ישראל לעמים להבדיל — אז חפץ הקב"ה להראות שהמחיצה קיימת גם בשעה זו, ולכן "והפילתי ביום ההוא גו' אשר עמי עומד עלי' גו' ושמתי פדות בין עמי ובין עמך".

וההוראה מזה מובנת בפשטות:

דוקא בשעה אשר ערבוביא בעולם ובזמן אשר פרצו גדרו של עולם בארץ פן שלא הי' לעולמים — יש צורך מיוחד לחזק את המחיצה שבין יש"ראל לעמים, שהרי גם אז, בהיותם במצרים, קודם מ"ת, היינו לפני ש"בנו בחרת מכל עם ולשון" יי, בזמן שהי' "ערוב" והי' מקום לחשש, עשה הקב"ה נס מיוחד יי לשום "פדות בין

44) נוסח ברכות ק"ש. ראה שו"ע אדר

ה"ז סי' ס ס"ג.

45) וכמבואר בכמה ממפרשי החומש (רבינו בחיי, פי' ריב"א, טור הארוך ועוד) עה"פ "והפילתי גו'", שע"פ טבע כשחיות רעות הולכות חפשי אין מעצור לרוחן, וממילא צ"ל נס מיוחד להגבילם מלכת לארץ גושן.

46) ראה פרש"י בא י, כב. בשלח יג. ית.

47) וכמפורש בסנה' (מד, א): אע"פ שחטא ישראל הוא.

48) ראה אגה"ת פ"ה.

ב א

עבודה לא תעשו" לאסור כל מלאכה שאיננה או"נ ולהודיע שאו"נ מותר בהן. ולא יאמר הכתוב לעולם באחד מכל שאר ימים טובים כל מלאכה, ולא יפרש בהם היתר אוכל נפש כי "מלאכת עבודה" ילמד ע"ז כו', ומפני שמזכיר שם (בחג המצות) כל מלאכה הוצרך לפרש 'אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם'.

ומבואר מדברי הרמב"ן שלא אסרה התורה ביו"ט אלא "מלאכת עבודה" וזה גופא מלמדנו שמלאכת או"נ לא נאסרה מלכתחילה היות ומלאכת או"נ אינה בכלל "מלאכת עבודה".

ב. והנה ההיתר דעשיית מלאכת או"נ ביו"ט אפשר לבאר בכ' אופנים:

(א) גם מלאכות או"נ אסורות מצ"ע שהרי הן בכלל "כל מלאכה לא יעשה בהם", אך כשנעשות לצורך או"נ — הוציאה אותן התורה מכלל "כל מלאכה" — היינו, שצורך האוכל הוא טעם וסיבה לתתיר איסור מלאכות אלו.

(ב) וכן נראה מדברי הרמב"ן. הנ"ל — מלכתחילה אין מלאכות או"נ בכלל איסור מלאכה; והכתוב "אך אשר

א. כתוב בפרשתנו: — בקשר לחגה"פ — "וביום הראשון מקרא קודש גו' כל מלאכה לא יעשה בהם אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" — היינו שיו"ט אסור בעשיית מלאכה (כשבת), פרט למלאכות שהן לצורך אוכל נפש שהן מותרות ביום טוב.

ונשנה האיסור דעשיית מלאכה כ"פ: בתורה בכל חג בפ"ע — ובכולם נאמר: "כל מלאכת עבודה לא תעשו", ולא פירש בהם הכתוב היתר עשיית מלאכת אוכל נפש.

וצלה"ב טעם שיניים אלו.

והנה הרמב"ן כתב ע"ז: פי' "מלאכת עבודה" כל מלאכה שאינה לצורך או"נ, כענין שנאמר: ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך ובכל עבודה בשדה ונעבדתם ונזרעתם... ומלאכה שהיא באו"נ היא מלאכת הנאה לא "מלאכת עבודה", וזה מתבאר בתורה, כי בחג המצות שאמר תחלה "כל מלאכה לא יעשה בהם" הוצרך לפרש "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם", ובשאר ימים טובים יקצר ויאמר "כל מלאכת

(ז) להעיר ג"כ משמ"ק כתובות (ז, א ד"ה וזה שכתב): כל שם שחיטה חדא היא וכיון שהותרה שחיטה לצורך או"נ הרי לא היתה שחיטה בכלל לא תעשה כל מלאכה ומעתה כל שחיטה מותרת.
(ח) ראה ג"כ צפ"ע"נ על הרמב"ם הל' שבת פ"ב ה"טז ד"ה שמע שטבע, וראה בארוכה בהמועדים בהלכה עמוד ה' ואילך.
(ט) ראה בהמשך דברי הרמב"ן: כי עבודה אצל רז"ל טורח ועמל שאדם עובד בו לאחר מל' עבודתו. וראה אמרי בינה (להר"מ אויערבאך) דיני יו"ט ס"א שכתב

- (1) יב, טז.
- (2) אמור כג, ז. ח. כא. כה. לה. לו. פנחס כח, יח. כה. כו. כט. א. יב. לה.
- (3) אמור כג, ז. והובא בחנוך מצוה רחצ. וכ"כ הרמב"ן בשם הר"ח (הוצאת שעוועל). וכ"ה דעת הרמב"ם לפי המ"מ הל' יו"ט פ"א ה"א. וראה לח"מ שם. אבל ראה פ"ח ס"י תצה (ד"ה ולכן). וראה ב"י סתק"ח (ד"ה ומ"ש רבינו בשם ר"ש).
- (4) יתרו כ, ט.
- (5) שמות א, יד.
- (6) יחזקאל לו, ט.